Б Ъ Л Г А Р С К А А К А Д Е М И Я Н А Н А У К И Т Е

ИНСТИТУТ ЗА ДЪРЖАВАТА И ПРАВОТО

СЕКЦИЯ „НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИ НАУКИ“

Ваня Илиева Илиева

ОЦЕНКА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА И ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИТЕ СРЕДСТВА В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Научна област: ш.3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: ш.3.6. Право

Научна специалност: Наказателен процес

Научен ръководител:

доц. д-р Екатерина Салкова

София, 2019 г.

Съдържание

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД 4

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД..... 8

III. ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД..... 29

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на изследването

Изследването е съсредоточено върху частта от наказателнопроцесуалното доказване, определяно в теорията като оценка на доказателствения материал по наказателното дело. Актуалността и важността на проблемите, свързани с този процесуален институт, са обусловени от следните основни положения:

- изключително широкото прилагане на оценъчната дейност в практиката по наказателни дела. Практически всеки процес по разкриване и доказване на извършено престъпление и обосноваване на обвинение и присъда по правилата на Наказателно-процесуалния кодекс (ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г.) (НПК) включва в себе си доказателствена дейност, част от която е оценката. Именно тя е в основата на процесуалните решения на ангажираните в тази сфера органи и лица;

- особено важното значение на дадената от съответния ръководно-решаващ орган оценка на доказателствения материал, отдавано в контролната дейност на съдилищата. Върховният касационен съд (ВКС), чрез практиката си по наказателни дела, отправя определени изисквания към оценъчната дейност на първоинстанционните и въззивни решаващи съдебни състави, спазването на които се разглежда през призмата на принципите и правилата на доказване, установени в НПК;

- липсата на етапа оценка в установените в НПК правила за осъществяване на доказателствената дейност и липса на теоретична разработка, която да отговаря на въпросите какъв е предметът на оценка, с каква цел, по какви правила се извършва тя, има ли общовалидни за всички процесуални органи изисквания към оценката и при какви условия доказателствената дейност трябва да се счете за завършена;

- готовността на законодателя да отреди на етапа оценка в доказателствената дейност полагаемото й се място. С промените с ДВ, бр. 63 от 2017 г. (в сила от 5.11.2017 г.) в НПК етапите са въведени в българския наказателен процес (чл. 248, ал. 4; чл. 320, ал. 2; чл. 360, ал. 2 от НПК), но само с цел да се очертае областта, която се изключва от приложното поле на обсъжданите в разпоредителното заседание въпроси.

2. Предмет и задачи на изследването

Основен предмет на изследването е същността на понятието оценка на доказателствата и доказателствените средства в наказателния процес, начина на формирането й и изискванията към тази дейност, когато тя се осъществява от процесуален орган (съд, прокурор, разследващ орган).

В съвременния наказателен процес разрешаването на въпросите, дали конкретно фактическо човешко деяние е престъпление и каква отговорност

да понесе извършителят, са предоставени на легитимно упражняващите правораздавателна дейност лица. Основна цел на правораздаването е постигане на обосновано и справедливо решаване на правен спор, какъвто по същество се явява и този между представителите на обвинителната и защитната функция в наказателния процес. Разрешаването на всеки правен спор се изразява в прилагането на диспозицията (задължение за поведение) на правната норма, което би могло да стане само след подвеждането на фактическите обстоятелства под нейната хипотеза (фактическо поведение). Следователно процесът на правоприлагане изисква, на първо място, точно установяване на фактите. В наказателния процес, в частност, се изисква установяване на фактите относно извършеното престъпление, вината на привлеченото към отговорност лице, последиците от престъплението и други обстоятелства, но все свързани с първите две групи.

Доказването е процес на придобиване на познание за обстоятелствата относно изследваното събитие и се подчинява на логически правила, принципно важащи за всяко опознаване на явленията от обективната действителност. Това познание става по пътя на възстановяване на картината на миналото събитие въз основа на следите, които то е оставило в действителността. Прието е, че процесът на доказване, като форма на опосредено познание на неизвестните факти, явления, положения, протича през определени етапи за всяко едно конкретно доказателство и доказателствено средство – допускане, събиране, проверка и оценка на доказателствен материал. Проучваният в дисертационния труд етап – оценката, се разглежда едновременно като завършващ доказателствената дейност и като протичащ заедно с някой от останалите, като по този начин намира място във всеки един момент от развитието на наказателното производство.

Основната задача на изследването е да бъде осъществен анализ на дейността по оценка на доказателствения материал и да се изясни дали като метод на тази дейност може да се посочи вътрешното убеждение на оценяващия субект или други, обективно поставени изисквания към този субективно развиващ се процес. За целта са разгледани следните въпроси:

1. Понятие за оценката в наказателния процес;
2. Субект и обект на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка;
3. Обективната истина като цел на оценката на доказателствата и доказателствените средства в наказателния процес;
4. Познанието, като начин за постигане на истината в наказателния процес;
5. Отграничаване на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка от други понятия;
6. Място на оценката;

7. Метод на извършване на доказателствената оценка и изисквания (форма) към нея;

8. Дефиниране на оценката на доказателствените материали в наказателния процес;

9. Оценка на значението на доказателствата и на процесуалнорелевантните качества на доказателствата и доказателствените средства;

10.Завършеност на оценката;

11. Обосноваността като регулатор на правилността на оценката;

12.Грешки в оценката;

13. Правилност и неправилност на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка или особености в зависимост от фазата и стадия на наказателния процес.

3. Методи на изследване

За целите на изследването са използвани формалнологическия, правнодогматичния, историческия и сравнителноправния методи. Те намират съответно приложение при анализа на правната уредба и празнините и недостатъците в нея, при установяването на историческите и философските предпоставки за наличието на оценъчна дейност в наказателнопроцесуалното доказателствено право, при аргументацията защо дадено становище, срещано в теорията и съдебната практика, следва да бъде предпочетено пред останалите.

4. Научни приноси в дисертационния труд

Дисертационният труд представлява първото детайлно изследване на оценката на доказателствения материал по наказателни дела по действащия Наказателно-процесуален кодекс. Разгледани са актуални, дискусионни, теоретично и практически значими въпроси, касаещи оценъчната дейност на процесуалните органи, правилното осъществяване на която е основна предпоставка за постановяване на законосъобразни, правилни и обосновани актове.

В дисертацията са налице следните приноси:

1. Представено е детайлно изследване на основанията за обособяване на оценката на доказателствения материал по наказателни дела;
2. Обособени са и проследени двата основни подхода към изясняване същността на оценката в наказателния процес - само в рамките на наказателния процес чрез посочване на специфичните за тази област изисквания и чрез изясняване на същността на понятието във философски смисъл към очертаване на спецификите й в наказателния процес;
3. Очертани са характеристиките на субекта и на обекта на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка;

4. Изяснена е целта на доказателствена оценка – постигане на обективната истина и са очертани същността и предмета на търсената в наказателния процес истина;
5. Подчертана е последователността на стъпките (анализ на доказателствения материал, на тази основа познание на обстоятелствата по делото и вземане на процесуално решение) в оценъчния процес. Отграничена е доказателствената оценка от тази с обект обстоятелствата по делото и насочена към индивидуализиране на процесуално решение;
6. Предложени са принципни изисквания към доказателствената оценка, които следва да бъдат спазвани с оглед постигане на фактическата цел в процеса – разкриване на обективната истина. Изтъкната е връзката между тях и качествата на доказателствения материал, които през призмата на изискванията се явяват ценени от процесуалния субект;
7. Обосновано е разбирането, че понятието вътрешно убеждение не се отнася до метода на оценка на доказателствения материал, а до вземането на решения. Спрямо оценката на доказателствения материал значение има правилото на чл. 14, ал. 2 от НПК;
8. Изтъкната е характеристиката на оценката като дейност със смесен характер – от една страна с нормативно очертана цел и форма, а от друга – с характерна лична свобода;
9. Предложено е определение на доказателствената оценка;
10. Откроена е познавателната (информационна) същност на доказателствата като неизменно свързана с процесуално-релевантните им качества – относимост, допустимост, достоверност и достатъчност;
11. Детайлно е анализиран въпросът за съдържанието на понятието доказателствена сила;
12. Поставен е акцент върху критериите, по които доказателствена оценка, дадена от предходен орган, може да бъде оценена като правилна или неправилна;
13. Аргументирано е разбирането, че различните процесуални задачи, обусловени от разликата между съдебната и досъдебната фаза на процеса, се отразяват при изграждане, формиране и завършване на оценката на доказателствения материал от съответния процесуален орган;
14. Обосновани са конкретни предложения за промени в чл.107 и в чл. 246 от НПК и в актове на Висшия съдебен съвет.

5. Практическо значение на изследването

В изследването е анализирана относимата към разглежданите въпроси съдебна практика и са обсъдени установените конкретни проблеми на

правоприлагането. Изясняването на същността на оценката на доказателствата и на доказателствените средства и на нейната форма е от значение както за обучението на студенти, така и за дейността на държавните органи от законодателната, изпълнителната и съдебната власт и практикуващите юристи. Анализът в дисертационния труд е насочен към създаването на модел за оценяване на доказателствени материали, при следването на който от практикуващите юристи и от държавните органи, вкл. на законодателната власт, да се осигури постигането на целта на наказателното производство – разкриването на обективната истина и по този начин да се реализира непосредствената задача на НПК – разкриване на престъпленията, разобличаване на виновните и правилно прилагане на закона.

6. Структура на дисертационния труд

Дисертационният труд отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 3 от Закона за развитието на академичния състав в Република България (ДВ, бр. 38 от 21 май 2010 г.), чл. 27, ал. 1 от Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в Република България (Приет с ПМС № 202 от 10.09.2010 г., обн., ДВ, бр. 75 от 24 септември 2010 г.) и чл. 42, ал. 2 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в Института за държавата и правото при Българска академия на науките.

Дисертационният труд се състои от 295 страници, включително съдържание, списък на използваните съкращения и списък на използваната литература. Броят на бележките под линия е 714. В структурно отношение дисертационният труд включва заглавна страница, съдържание, списък на използваните съкращения, въведение, четири глави с обособена структура, заключение и списък на използваната литература. Към дисертационния труд е приложена декларация за оригиналност.

II. Кратко изложение на дисертационния труд

Въведение

Правните норми са създадени, за да регулират социалното поведение на хората, като по този начин установяват и стандарти за човешко поведение. Социалното поведение, присъщо на човека, е извън неговото съзнание и се изразява в определена промяна на заобикалящата го действителност. Негов характерен белег е, че може да бъде наблюдавано и описано, а следователно – подложено на анализ и оценка.

В съвременния наказателен процес разрешаването на въпросите, дали конкретно фактическо човешко деяние е престъпление, и каква отговорност да понесе извършителят, са предоставени на легитимно упражняващите

правораздавателна дейност лица. Правилното установяване на фактите и тяхната адекватна правна оценка е основна цел на правораздаването като цяло. Оценката може да се определи като свързващото звено между фактическите данни и доказателствата, от една страна, и решенията в различните процесуални актове на органите в наказателното производство, от друга.

Глава първа. Общи положения

§ 1. *Историко-правно изследване на въпросите, свързани с оценката на доказателствата и доказателствените средства в наказателния процес.*

Понятието оценка на доказателствения материал съществува в наказателния процес по две причини. Първата е, че предмет на обсъждане са не непосредствено възприемани събития, а минали такива - престъпленията и участието на наказателноотговорни лица в тях. Втората е, че законът (т.е. единственият външен за решаващия субект авторитет) не указва дали при определена съвкупност от конкретни доказателствени материали трябва да се приеме, че миналото събитие действително се е случило.

В историческото си развитие по нашите земи, българската правна система има както общи за европейското развитие черти, така и характерни за конкретните обществено-политически условия белези, сред които най-устойчивият е продължителното господстване на българското обичайно право. Голяма част от правилата за проверка и оценка на доказателствата са били посочени от писаното и неписано обичайно право, но е съществувало и изискване правораздавателният орган да провежда изследването им „с всякакво внимание и търпение“. Доказателства с най-голямо значение са били свидетелските показания. Ако е възможно да се говори за оценка на показанията в съвременния смисъл, то трябва да се подчертае, че тя е била силно повлияна от селския съвместен живот и слабата мобилност на населението. Практически всички хора в едно населено място са се познавали, така че репутацията на конкретната личност в огромна степен е повлиявала на начина, по който поведението й, обект на съдебно разглеждане, е било възприемано от решаващия орган като виновно или невиновно, а показанията - като достоверни или не.

Развилите се във времето промени в наказателния процес касаят начините за опознаване на миналото събитие и аргументите, които служат като основа за произнасяне на присъда и за формиране на убеденост, че е извършено престъпление от конкретен човек. Промените засягат не толкова оценката на доказателствата като същност на понятието, а нейния предмет (какво се оценява) и най-вече правилата (способите) за провеждането й в наказателния процес. За същността на оценката в исторически аспект е най-

важно това, че като проекция на различните виждания относно способите за изграждането й в наказателния процес, тя е престанала да се разглежда като дейност, обвързана изцяло от външни спрямо решаващия орган правила. Оценката на доказателствения материал вече се определя като съзнателен, мисловен и психически процес, присъщ за човека.

§ 2. *Понятие за оценката в наказателния процес*.

В наказателнопроцесуалната теория, относима към разглеждания въпрос, се открояват най-общо два подхода към явлението оценка. Единият е разглеждането й само в рамките на наказателния процес, като се посочват специфичните за тази област законови, принципни и наложените от съдебната практика изисквания при осъществяването й по наказателни дела. Другият подход е чрез разглеждане на въпроса що е оценка изобщо (извън наказателния процес) и на фона на общото понятие се преминава към обособяване на спецификите му в наказателния процес. Използването на тези два съществено различни начина за изясняване на понятието води до невъзможност за директно сравнение на мненията, защото са поставени на различни плоскости.

При разглеждане на наказателнопроцесуалната оценка като етап от процеса на доказване по наказателни дела в теорията липсва единно становище за нейната същност и дефиниране. В опит да се систематизират и сравнят отделните определения се отбелязва, че от една страна, оценката на доказателствата – това е извод, резултат на мисловна дейност, от друга – това е самата мисловна дейност, от трета – това е както мисловна дейност, така и резултат, и съдебен акт.

Проблемът при опит за еднозначно и пълно дефиниране на оценката на доказателствения материал в наказателния процес се изразява в нейната неоднозначност и сложна структура в наказателния процес. Това е многопластова дейност, с различно съдържание в зависимост от гледната точка, придружена с множество изисквания и уговорки, разнообразна откъм функциите, които може да изпълнява и решенията, които обосновава, а освен това – развиваща се в съзнанието, т.е. проследима е за трети лица дотолкова, доколкото оценяващият субект обективира собствения си мисловен процес. Подкрепя се мнението, че същността на оценката не бива да се обяснява (едновременно) и като резултат от проверката на доказателствата, и като окончателен решаващ извод, и като процес на формиране на извод, и като съдебен акт – документ и т.н., защото, колкото и да са тясно свързани помежду си, все пак не са взаимозаменяеми понятия.

Като характерна за човека дейност, познаването на механизма на оценяване на обективно съществуващата действителност и свързания с нея процес на формиране на решение е необходимо условие за изясняване на явлението в светлината на наказателния процес.

От значение за разбиране същността и проявленията на оценката като човешка (и наказателнопроцесуална) дейност съставляват четири основни

нейни белега. Първата съществена характеристика е, че оценката не е елемент на битието, а на неговото субективно отражение, поради което трябва да се разглежда като част от човешката психика и вътрешния свят на личността. Това е разбирането на почти всички процесуалисти, които определят понятието като мисловна дейност. Вторият съществен признак е, че тя е специфична, цялостна система със сложно очертала се структура, оценката се очертава като подсистема, състояща се от взаимодействащи си до степен на единност компоненти, в системата на човешката психика. Третият основен белег на оценката, следствие от предишните два, е, че като феномен на психиката тя „повтаря главното в човешката психика“ и следователно притежава и проявява някои нейни характеристики. Набляга се на обстоятелството, че като част от човешката психика не е възможно оценъчния процес, провеждан в съзнанието на личността, да не проявява присъщи на личността психически особености. Четвъртият важен аспект на разглежданата подсистема от психиката – оценката, е, че тя се развива при взаимодействието на оценяван обект и оценяващ субект.

След изясняване на характеристиките на оценката като цяло, в дисертационния труд са формулирани елементите на нейната структура. Водещо при тяхното разбиране е, че част от тях принадлежат на психиката на оценяващия субект и се включват в оценката при задвижване на оценъчен процес. Като първи компонент, изцяло принадлежащ на психиката, е съзнателната интелектуално-познавателна активност. Без тази дейност, волева или не, е невъзможно да съществува оценъчно отношение у субекта към обекта. Вторият, с не по-малко съществено значение компонент са емоциите, които неминуемо се пораждат при взаимодействието на обекта и субекта на оценка. Емоционалните преживявания също са част от системата психика, но не част от съзнанието, а от други, които за целите на изследването са обединени в понятието подсъзнание. Тези два компонента в структурата на оценката, представляващи прояви на психиката в трансформиран вид, а именно интелектуално-познавателния и афективен елемент, принадлежат съответно към съзнателната и подсъзнателната психична дейност. Третият компонент, строго специфичен за оценката за разлика от предходните, е формиран от взаимодействието на интелектуално-познавателния и емоционалния елемент, при което у оценяващия субект се формира определена позиция (отношение) към обекта. Когато това отношение прерасне в мотив, който в по-голяма или по-малка степен е в състояние да предопредели решението му при наличие на избор от няколко варианта, тогава именно е налице търсеният специфичен и характерен за оценката момент като подсистема на човешката психика. Поради спецификата на оценката в наказателния процес, задължително в нея преобладава и трябва да преобладава интелектуално-познавателният елемент, а не емоционалният.

При така изведените специфики на наказателнопроцесуалната оценка се определя нейната същност като интелектуално-познавателна активност на систематизирано човешко съзнание, провеждана във връзка с наказателно производство, при която чрез целенасочени психични преживявания субектът формира отношение към изследвания обект във вид на мотивация за определено решение или мнение.

§ 3. *Субект и обект на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка.*

Като субекти на доказване в теорията се определят „онези органи и лица, които в предписаната от закона форма осъществяват допускането, събирането, проверката и оценката на доказателствения материал, както и онези, които имат процесуална възможност за активно участие в доказателствената дейност в защита на свои собствени или представлявани от тях законни интереси“. Те могат да бъдат групирани по различни признаци според целта на изследването, като в настоящото е прието за подходящо и необходимо да се използва критерия дали съществуват обективни законови изисквания към оценката на доказателствения материал, правила, с които субектът да е задължен да се съобразява. Въз основа на този критерий в една група попадат съдът, прокурорът и разследващите органи, към чиято оценка наказателнопроцесуалният закон поставя определени изисквания (форма или външна страна), а в друга – онези субекти на доказване, чиято оценъчна дейност не е обвързана пряко от законова норма (обвиняем, защитник, пострадал, частен тъжител, частен обвинител, граждански ищец, граждански ответник, повереник).

Характерно за първата група субекти на оценката е, че те, по силата на служебните си задължения, изпълняват определени процесуални функции и приемат официално-властнически решения, като същевременно са задължени да спазват правата и законните интереси на гражданите. В наказателния процес реализират публичен интерес, а не личен такъв. Всички те поотделно са в ролята на държавен процесуален орган в производството по наказателни дела, като такива притежават определена компетентност и правомощия и осъществяват поне една основна процесуална функция.

По-нататъшното изследване на понятието оценка на доказателствените материали в наказателния процес е ограничено само по отношение на субектите, които принадлежат към първата обособена група, защото само спрямо тях съществуват установени в наказателнопроцесуалния закон и съдебната практика изисквания. Съдът, прокурорът и разследващите органи извършват оценка на доказателствения материал по наказателното дело не само защото това е необходимо с оглед вземане на конкретно процесуално решение, а и като дължимо поведение в рамките на законоустановеното си задължение за доказване. Върху тези процесуални субекти (с изключение на съда) лежи тежестта на доказване на

обвинението, а всички те (включително съда) са задължени да предприемат действия с цел разкриване на обективната истина. Наличието на обективно (чрез закона) изразени изисквания към развиващата се във вътрешния свят на субекта оценъчна дейност е основната характеристика на субекта на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка (процесуалния субект).

Поради спецификите на областта, в която се развива, в наказателнопроцесуалната оценка задължително трябва да преобладава интелектуално-познавателният елемент, а не емоционалният. Това обаче не означава, че е налице пълно изключване на емоциите. Затова въпросът е не дали те съществуват, а дали предопределят оценката. Наказателнопроцесуалната система (най-вече чрез наказателно-процесуалната форма) се стреми да осигури ограничаването им и то в максималната обективно възможна степен. В структурата на оценката в наказателния процес емоциите и неизменно пораждащото се отношение у субекта остават, но присъствието им е във формата на личностно отношение към конкретната правна ситуация, ограничено в рамките на правното регулиране и юридическата практика. Съзнанието на професионалиста затова е систематизирано, защото в общия случай, при оценяването на доказателствения материал, на преден план (неосъзнато) излиза правосъзнанието, а то би следвало да ограничи всичко, което лежи извън правната плоскост.

Чрез института на отвода, законът се стреми да постави оценката в наказателния процес вън от съзнанието на оценяващ субект, у когото друга призма (симпатии, антипатии, предварителни нагласи и т.н.) може да постави на заден план правосъзнанието. Израз на този стремеж е поставянето на конкретни основания за отвод, при наличието на които законодателят е приел за нормално да не преобладава интелектуално-познавателния елемент в отношението на субекта към обекта на оценка.

За да бъдат поставени като обект на наказателнопроцесуална оценка, явленията от обективната действителност трябва да отговарят на дефиницията за доказателства в наказателнопроцесуален смисъл. Дали обектът на оценка е доказателство по смисъла на НПК е от изключително значение в наказателния процес, защото държавният орган взема решения и постановява актовете си в наказателното производство въз основа на обстоятелствата по делото, изведени въз основа не на какви да е обекти, а само въз основа на доказателства, събрани по реда и със средствата, предвидени в НПК.

В наказателния процес се подлагат на оценка както доказателствата, така и фактическите данни – следите от престъплението, било като потенциална възможност да бъдат закрепени като доказателства, било като сърцевина на вече формирани такива. Затова се подкрепя становището, че процесът на доказване, елемент от който е оценката, има за обект всякакви сведения за обстоятелствата и фактите, които имат значение за правилното

разрешаване на наказателното дело, доколкото доказателства могат да се появят само тогава, когато те бъдат фиксирани (процесуално закрепени) в материалите по делото в съответствие с предписанията на наказателнопроцесуалния закон.

Доказателствата и доказателствените средства се разглеждат в тяхната взаимна свързаност. Обектът на оценка трябва да отговаря на определени изисквания, за да е от значение за процесуалния субект в наказателното дело, а един от признаците на доказателството е, че то се съдържа в процесуален източник, т.е. събрано е по реда и със средствата, предвидени в НПК. Доказателствените средства, от своя страна, имат значение за процесуалния субект дотолкова, доколкото представят доказателства в процеса (пряко или косвено, предвид законовото определение за доказателствено средство). Трудно може да бъде разграничена оценката от гледна точка на това дали неин обект се явява доказателството или доказателственото средство, защото за постигане на крайната й цел за процесуалния субект имат съвкупно значение.

Строго погледнато, експертизата не следва да бъде разглеждана сред очертания вече обект на оценка – доказателствата и доказателствените средства. Но доколкото е един от способите на доказване (гл. XIV, раздел III от НПК), се явява начин за изясняване на обстоятелства по наказателното дело и затова се разглежда в дисертационния труд като потенциален обект на оценка. Специфичното при експертизата, от гледна точка на настоящото изследване е, че тя, от една страна, представя на процесуалния субект продукт (експертно заключение по чл. 152 от НПК) като обект на оценка, а от друга, сама по себе си представлява оценъчен процес с обект и субект (материали от наказателното дело, които се предоставят на вещо лице, за да даде заключение по определени въпроси), поради което с основание може да се отрече мястото й сред обектите на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка. Предвид разглеждането й като обект на оценка от процесуален орган, трябва да се насочи вниманието към експертното заключение (материалния носител в писмена форма и сведенията, дадени в резултат от разпита на вещото лице по чл. 282 от НПК) като обект на оценка в наказателния процес.

Подкрепя се мнението, не би могло да се говори за рязка или ясно очертана граница между информацията за обекта и пораждане на отношение към него и това е така, поради единния характер на човешката психика. Характерът на взаимодействието между познавателния и оценъчния елемент се определя от особеностите на оценявания обект, но и от интересите, потребностите и стремежите на оценяващия субект. Единият или другият преобладава в зависимост от това дали целта на оценката е познание на обективния свят или установяване (демонстриране) на отношението на оценяващия субект към заобикалящата го действителност (добро или лошо, правилно или неправилно, позволено или непозволено и

т.н.). Следователно, за да се отговори на въпроса предимно познавателна или изразяваща отношение е оценката на доказателствения материал в наказателния процес, трябва да се изясни каква е нейната цел.

Разкриването (откриването) на обективната истина, както и нейното познаване и обосноваване на съдържанието й, се явява цел както на доказването, така и на оценъчната дейност, като част от него.

§ 4. *Обективната истина като цел на оценката на доказателствата и доказателствените средства в наказателния процес***.**

Предмет на обективната истина в наказателния процес са винаги конкретни факти на обективната действителност, а интересуващите процеса факти са винаги определени от материалния наказателен закон, съотнесен към данни, конкретно определени по време, място и резултат, евентуално изпълващи хипотезата на наказателноправна норма от особената част на НК.

Различните теоретични постановки по въпроса коя истина се търси в наказателния процес (и съответно необходимо ли е уточняването й с прилагателното „обективна“) вероятно могат да бъдат групирани и сравнявани по различни показатели, но един от тях е в обективен или в субективен план трябва да са доказани (отразени, възстановени, установени) интересуващите наказателното дело елементи от миналото събитие, за да се счете за изяснена истината в конкретния случай. Едни автори поставят истината като отражение на реалността, но в съзнанието на решаващия орган, а други я приравняват с отражение на реално случилите се факти, но очевидно избягвайки обвързването й с убеждението на конкретния решаващ субект. Въпросът е важен от практическа страна, защото в първия случай решаващият субект, достигайки до убеденост за истинност спрямо фактите за престъпното деяние, приключва процеса на доказване, а следователно и самото наказателно дело с определено решение, а във втория случай по един деструктивен, по отношение необходимостта от бързина и ефективност в наказателното правораздаване, начин винаги може да стои съмнение в съзнанието на решаващия орган дали постигнатата от него увереност е действително отражение на миналото събитие, т.е. истината за мен дали е истина наистина. Абсолютизирането, в която и от двете посоки, крие опасност за успешното осъществяване на непосредствената задача на наказателния процес.

Глава втора. Същност и форма на оценката в наказателния процес

§ 1. *Познанието като начин за постигане на истината в наказателния процес*

Наказателнопроцесуалното доказване не е нищо друго, освен път за достигане на познание относно минали събития и следователно то е вид познание, за което са присъщи общите закономерности на един

познавателен процес. Поставяйки обективната истина като цел на производството по наказателни дела и приемайки познанието като път към постигането й, трябва да се приеме принципната възможност на човешкото съзнание да опознае заобикалящата го действителност в онази степен, която позволява приключването на наказателното дело.

Основен извод от теоретичните виждания за истината като цел на наказателния процес и на доказването, с оглед изследвания въпрос за същността на оценката на доказателствения материал, е, че чрез извършването на оценка процесуалният субект се стреми към установяване на обективната истина за определени обстоятелства, осъществяващи състав на престъпление. Като следствие от придобиване на истинно познание, субектът формира истинна основа за оценъчното си отношение към това минало събитие, което му позволява да приложи правилно закона. През тази призма – целта на оценката на доказателствения материал в наказателния процес, субектът ще търси онези именно елементи на обясняваната същност, които са в състояние да удовлетворят преследваната в наказателнопроцесуалното доказване цел.

По този начин се извежда отговор на поставения в изследването въпрос дали извършваната от процесуалния субект оценка на доказателствата и доказателствените средства е предимно познавателна или изразяваща отношение. Оценката на доказателствения материал не може да се определи само като една от двете. Определянето й зависи от конкретната задача, която стои пред оценяващия субект. Важно е да се отграничи съществуването и на двата вида, за да се отбележат следните специфики на видовете оценка в наказателния процес. Първо, констативната (демонстративна) оценка винаги е необходима предпоставка и съответно част от апробативната в следното съотношение – констативната оценка на доказателствения материал предоставя онази познавателна част от интелектуално-познавателния компонент на апробативната оценка, без която втората би се явила непълна, т.е. изразяваща оценъчно отношение спрямо недостатъчно определен обект. Казано по друг начин, преди субектът да определи отношението си към определен предмет, явление, ситуация, трябва да познава добре обекта на оценка. Второ, целта на констативната оценка на доказателствените материали е именно достигане до обективната истина за деянието, предмет на наказателното дело, а целта на апробативната оценка е вземането на справедливо решение за наказване на виновните, респективно за отказ от налагане на наказание. Трето, обект на констативната оценка е доказателственият материал, докато обект на втория вид оценка са обстоятелствата по делото, т.е. резултата от констативната, познавателната оценка, а не доказателствата, от които той се извежда.

По този начин се извежда първостепенната (по време, а оттам и по значение) позиция на констативната (с пасивно-информативен характер)

оценка с обект доказателствения материал по наказателното дело. В нея съществено преобладава познавателния елемент за сметка на влиянието на определени чувства и емоции, защото целта на оценката е узнаване (познание) на истината за обстоятелства по делото, а не отношение към обстоятелствата, изразено чрез определяне на наказание от конкретен вид и размер. В такъв смисъл при търсене на определение какво е оценка в наказателния процес, би следвало да се уточни първо оценка на какво – на доказателствения материал или на обстоятелствата по делото, установени въз основа на доказателствения материал. Предмет на разглеждане ще бъде само първата, защото само тя е част от доказването в наказателния процес.

§ 2. *Отграничаване на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка от други понятия*

Необходимо е да се отграничава оценката на доказателствения материал от решението на процесуалния орган по конкретното наказателно дело. Първото понятие, като взаимообусловена съвкупност от определена познавателна активност и създаващо се заедно с нея отношение към обектите от заобикалящия свят, стои между чисто сетивното възприемане (регистриране) на действителността и прерастването на мотива за определен избор (от поне два) в осъзнато решение като готовност за действие. Наказателнопроцесуалната доказателствена оценка е съждение за факти, познание на действителността чрез изводи, демонстративно познание. Тя е основа на решението на процесуалния орган, но не го изчерпва.

§ 3. *Място на оценката*

Трайно установено мнение в теорията е, че оценката съпровожда всеки един от останалите етапи (допускане, събиране и проверка) и се извършва през целия процес – от момента на образуването на досъдебното наказателно производство до произнасяне на присъдата от крайната съдебна инстанция. Но предвид задължението за обосноваване на различните процесуални решения, тази част от доказването има както текущ, така и самостоятелен, заключителен характер. От една страна процесуалният орган извършва оценка на доказателствения материал преди вземане на конкретно процесуално решение, свързано с придвижване на делото от един в друг стадий (или фаза) на наказателния процес или когато изразява отношение по въпросите за вината и за факта на извършено престъпление, в рамките на своята компетентност. Тази оценка може да се определи като такава със самостоятелен (окончателен) характер. От друга страна оценката на доказателствените материали съпътства останалите три етапа от доказването и често е неизменна и трудно отграничима част от тях.

Мястото на оценката като съпътстваща допускането на доказателства дейност демонстрира, че неин самостоятелен обект се явяват не само доказателствата (отговарящи на изискванията на чл. 104 от НПК), но и един от техните елементи – фактическите данни. Познавателният характер на

оценката и целта ѝ в наказателния процес определят един по-широк диапазон на изследвани обекти, в който се включват фактическите данни в ролята им на потенциални доказателства, поради изключителната им стойност за целта – информационната стойност. Демонстрира още модификацията, която претърпява оценката при промяна в нагласата на активния участник във взаимодействието между обекта и субекта. Когато субектът постави на преден план конкретна задача или стремеж и потърси отношението си към обекта през тази призма, то оценката му се променя в зависимост от промяната на конкретната задача. В светлината на наказателнопроцесуалната доказателствена оценъчна дейност, като съпътстваща допускането на доказателства, тази зависимост се проявява така – субектът оценява фактическите данни не изобщо, а в търсене на отговор на въпроса (например) „да допусна ли събирането на искането (идентифицираното) доказателство?“. Промяната на въпроса поставя друга, различна потребност на преден план за субекта и тя модифицира оценката. От представеното кратко разглеждане на останалите етапи от доказването е видно, че тя присъства във всеки чрез съответна промяна на водещия въпрос.

§ 4. *Метод на извършване на доказателствената (констативна) оценка.*

По принцип при интелектуално-познавателната си активност човекът винаги преминава през призмата на своите многообразни материални и духовни потребности и интереси, но в конкретната област (по разглеждане и решаване на наказателни дела) нагласата се състои от инструментариума, който субектът на наказателнопроцесуалната оценка (трябва да) използва.

В дисертационния труд се изследва дали при провеждане на оценка на доказателствата в наказателния процес, т.е. при набелязването и открояването на наказателнопроцесуалните им показатели, мирогледът на процесуалния субект се изразява и изчерпва с това, че я изгражда по вътрешно убеждение. Понятието „вътрешно убеждение“ традиционно се вплита в някои от основополагащите съвременния наказателен процес принципи. Оценката на доказателствения материал като етап, предшестващ вземането на решения, също се счита за част от принципа, формулиран като „вземане на решения по вътрешно убеждение“.

При съпоставка на елементите и средата, в която се развиват оценката и вътрешното убеждение, е видна приликата и взаимната им обусловеност. В оценката има интелектуално-познавателен и емоционален елемент, както и специфичния за нея оценъчен елемент - формирането на целенасочено (с цел вземане на решение) субективно отношение към обект, което отношение представлява мотив за субекта. Обоснован е извода, че вътрешното убеждение надгражда оценката на доказателствените материали и едновременно с това съдържа същите елементи. Надгражда, защото оценъчният елемент, съдържащ психично отношение към обекта, в

случая е не просто мотив, а съвкупност от еднопосочни мотиви, представляваща увереност за действие в конкретна ситуация. Оценката предхожда вътрешното убеждение в наказателния процес и се явява необходим път към него, защото предпоставя и съставя една от най-важните му характеристики – обосноваността. Оценката на доказателствените материали позволява на процесуалния орган да каже защо е вътрешно убеден в решението си. При разглеждането на наказателни дела, при които се оценява преимуществено съвкупност от различни доказателствени материали, е правилно е да се каже, че оценките (в множествено число) предхождат и изграждат вътрешното убеждение – от една страна, тези с обект отделните елементи на съвкупността, а от друга, тази с обект целия обем доказателствени материали.

Член 14, ал. 1 от НПК представя вътрешното убеждение (и закона) като основа за формиране не на оценката на доказателствата, а на решенията на процесуалния орган (чл. 203, ал. 2, чл. 293 от НПК). Решението съдържа резултата от оценката на доказателствения материал, но не се изчерпва с нея. Обоснованият в теорията принцип (метод) за оценка на доказателствения материал по вътрешно убеждение не представя процеса на изграждането й в пълнота. Мирогледът, нагласата на процесуалния орган при оценка на доказателствените материали не се състои само от неговото вътрешното убеждение, то формира неговите решения. Спрямо оценката са налице и други правила, които в крайна сметка способстват постигането на нейната цел – установяване (обосноваване) на обективната истина.

Като метод на констативната (насочената към познание за миналото събитие) оценка на доказателствения материал не може да се посочи само вътрешното убеждение. Доказателствената оценка в крайния си етап представя мотив за решение, но не е самото решение. Основната разлика е в изследвания обект при вземане на решение и на оценка – в първия случай обект са обстоятелствата по делото, а при оценката, предмет на настоящото изследване – доказателственият материал по делото. За нея се отнася проявлението на принципа, установено в чл. 14, ал. 2 от НПК, за липса на предустановена сила, на който и да е от обектите на оценка.

§ 5. *Изисквания (форма) на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка.*

В наказателния процес процесуалните субекти извършват оценка не в ежедневен и личен план, а на равнище на систематизираното съзнание, разбирано най-общо като съвкупност от общоважащи идеи за обществото и правила за реализирането им. Поради това определянето на релевантните за субекта показатели на обекта следва да е обективно, не с оглед лични (за субекта) цели и потребности, а предвид законово защитения публичен интерес. Обусловеността на оценката от наказателнопроцесуалния закон и

институтите на доказването намира своя израз в значимите за субекта процесуалнорелевантни показатели.

Като основа за очертаване на изискванията към оценката в наказателния процес, в настоящото изследване се използва предимно практиката на ВКС. Както е констатирано нееднократно, върховната съдебна инстанция по наказателни дела подлага на касационен контрол само спазването на процесуалните и логически правила за формирането на оценката на доказателствения материал, а не резултата от оценъчната дейност. Това следва да е изходната позиция за обсъждане на елементите, които се съдържат във формата на оценката, но чрез диференциране на онези правила, които се отнасят до доказателствената (констативна) оценка.

Разкриването на истината не е елемент от формата на оценката. Ако се приеме обратното следва да се изисква и очаква от всеки доказателствен процес на познание на обстоятелствата по делото истината да е постигната, за да се счита той за законосъобразно завършен. Обективната истина е цел на доказателствената дейност и оценка, а целта може и да не бъде постигната. Това, което законът поставя като изискване, е насоченост на процесуалната деятелност към постигането на целта и задължение органите да „вземат всички мерки“ по пътя към преследване на целта.

Основните изисквания към оценката на доказателствената съвкупност (нейната форма) се съдържат в разпоредбите на чл. 13, чл. 14 и чл. 107 от НПК и се отнасят в еднаква степен до оценъчната дейност на всички процесуални органи. Точното им формулиране означава да се посочи, че наказателнопроцесуалната доказателствена оценка се извършва: а/ спрямо конкретните обстоятелства, които подлежат на изясняване по наказателното дело; б/ при такъв вид и обем доказателства, който да позволява обективно, всестранно и пълно изследване на обстоятелствата по делото; в/ при увереност, че познанието на обективната истина е постигнато само по реда и със средствата, предвидени в наказателнопроцесуалния закон; г/ спрямо внимателно проверени доказателства; д/ без да се приема предустановена сила на доказателствата и средствата за тяхното установяване; е/ при спазване правилата на формалната логика.

Оценката на доказателствата е дейност със смесен характер – от една страна с нормативно очертана цел и форма, а от друга – с характерна лична свобода, давана от правилото на чл. 14, ал. 2 от НПК. При извършването на оценка на доказателствения материал процесуалният субект е свободен и същевременно ограничен от изискванията на закона и правилата на логиката.

Постигането на обективната истина е крайната, основна и водеща цел на познавателната оценка, но съществуват и множество междинни, етапни и дори временни задачи по пътя към тази цел. Подходяща техника за формулирането им се явява поставянето на въпроси, чийто отговор се търси (обосновава) чрез оценката на доказателствените материали.

§ 6. *Дефиниране на оценката на доказателствените материали в наказателния процес*.

Оценката на доказателствата и доказателствените средства в наказателния процес представлява интелектуално-познавателна активност на съда, прокурора и разследващия орган, провеждана като част от доказването, с цел разкриване на обективната истина за обстоятелствата по наказателното дело, при която чрез определени психични процеси, направлявани от законови изисквания и правилата на логиката, субектът формира отношение към фактическите данни, доказателствата и доказателствените средства по делото за способността им да удовлетворят постигането на тази цел. Тази констативна (демонстративна, доказателствена, познавателна) оценка е както съпътстваща, така и завършваща доказването, в зависимост от задачите пред оценяващия субект.

Глава трета. Формиране на доказателствената (констативна) оценка

Процесът на формиране на оценката, според избрания в дисертационния труд философско-методологически анализ, преминава през три етапа - 1/ набелязване на процесуалнорелевантни показатели на обекта (доказателствена единица или съвкупността); 2/ избор и съотнасяне към съответните законовоустановени доказателствени институти и 3/ пораждане на специфичния оценъчен момент чрез увереност за обясненост и постигане (или положени възможните усилия за постигане) на преследваната от субекта цел.

В съвременната наказателнопроцесуална теория е възприето, че доказателствата и доказателствените средства подлежат на оценка относно тяхната относимост, допустимост, достоверност и достатъчност, именно те играят роля на процесуално-релевантни показатели. Тяхното набелязване е израз на изискванията спрямо наказателнопроцесуалната доказателствена оценка.

§ 1. *Оценка на значението на доказателствата*

Познавателният аспект на оценката (какво означава доказателството) е неизменно свързан с оценката на обекта – отделните елементи от доказателствения материал. Информационното значение на доказателството за обстоятелствата по делото присъства при провеждането на оценка на отделните показатели и те заедно се използват за отговор на въпроса – може ли да бъде използвано това доказателство (съвкупност от доказателства) за познание (обосноваване, установяване, доказване) на обстоятелствата по делото.

§ 2. *Оценка на процесуалнорелевантните качества на доказателствата и доказателствените средства*.

Съществена част от дисертационния труд е отделен за изясняване на отделните качества на доказателствения материал – относимост, допустимост, достоверност и достатъчност, и са предложени критерии за оценка на всяко едно от тях. Застъпено е мнението, че процесуално-релевантните качества на обекта имат значение за субекта в светлината на изискванията спрямо оценката, които формират неговия мироглед. Ако определено качество на обекта – доказателство се явява за субекта несъответно на тези изисквания, то ценността му за установяване на обективната истина относно обстоятелствата по делото би се явила компрометирана. Не непременно защото не изяснява обстоятелството, а защото не съответства на заложените от субекта (поради обвързаност от законовите предписания) изисквания. В този смисъл оценката на отделните процесуално – релевантни показатели на обекта градят цялостния извод – отношение на субекта към него, изразено в отговор на въпросите допринася ли за изясняване на обстоятелството по делото и ако да, какво е неговото значение. В крайния етап на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка извличането на значението на доказателството за установяване истината за конкретно обстоятелство се мотивира, аргументира, „стъпва“ върху резултата от оценките на отделните показатели относимост, допустимост, достоверност и достатъчност на доказателствения материал.

Относимостта е качество (свойство), което се изразява във връзката между съдържанието на фактическите данни и обстоятелствата, подлежащи на доказване по делото, тоест отнася се до въпроса дали информацията, която е съдържателната характеристика на доказателството има отношение към обстоятелствата, включени в предмета на делото. Групирането и представянето на обстоятелствата по делото в определена поредност има важно значение и при обсъждането на събрания вече доказателствен материал, защото нарушаването на установената последователност, в която трябва да се установи кои обстоятелства могат да се считат за доказани в резултат на преценката на доказателствения материал, събран и проверен по надлежен ред, неизбежно ще доведе на практика до объркване и сериозни грешки.

В българския наказателен процес е прието, че допустимостта е нормативно изискване, с което законът свързва формата на доказателството, т.е. съставено е от изискванията, поставени към източниците на фактическите данни и способите за събирането им. Допустимостта на доказателствата се определя като тяхно качество, което зависи както от доказателствените средства за възпроизвеждането им в процеса, така и от реда, по който се възпроизвеждат. Доказателственото средство само по себе си не притежава познавателна стойност, която да е ценна за субекта, то е обект на оценка, защото представя в процеса доказателства. Допустимостта е изискване за източника на доказателства, поради което оценката за

допустимост на доказателствата е всъщност въпрос за допустимост на доказателственото средство.

В теорията са дефинирани два подхода относно момента на вземане на решението по повод недопустимите доказателствени средства – изключват се от доказателствения материал или се обсъждат при постановяване на акта по същество като непригодни. В първия случай съдът не обсъжда доказателственото средство и въззивната инстанция може да събере фактическите данни чрез други доказателствени средства, а в другия – то остава част от доказателствения материал и неговото обсъждане е от значение за правилното формиране на вътрешното убеждение.

Застъпва се схващането, че достоверността е свойство на доказателството, а не на доказателственото средство. Това е така, защото фактическите данни могат да съдържат вярна или невярна информация, докато доказателствените средства (като процесуално-технически способи за възпроизвеждане на доказателства) само могат да са изготвени според изискванията на закона или да не са, т.е. да са допустими или недопустими. Силата на доказателствата като информационна стойност за установяване на обстоятелства по делото, т.е. тяхната достоверност, се определя по всеки конкретен случай от оценяващия субект. При оценката за достоверност се проявява елементът на собствено, свободно в смисъл на непредписано, формирано въз основа на личната интелектуално-волева активност отношение към доказателството, прерастващо в определен момент в убеждение относно наличието или липсата на това процесуалнорелевантно качество у обекта – достоверността. Ако при формирането на оценка относно допустимостта на преден план встъпва основно изискването за използване на законоустановени ред и средства за постигане на целта на наказателнопроцесуалната (доказателствена) оценка, то за определяне на качеството достоверност, този елемент от мирогледа на субекта отстъпва за сметка на друг, но не изцяло. На преден план се явява правилото, че субектът свободно формира убеждението си достоверно или не е доказателството, но ограничителни, обективно изразени критерии за достоверността на доказателствата поставя самият наказателнопроцесуален закон. Изведени са определени критерии за достоверност, които могат да послужат при оценка на това качество.

Свойството достатъчност на доказателствата фокусира в себе си както резултата от оценките за относимост, допустимост и достоверност на отделните единици, така и изпълнението на изискванията към доказателствената оценка, включително изискването за липса на предустановена сила на което и да е от тях. Само допустимите, относими и достоверни доказателства могат да бъдат обект на оценка за достатъчност, те са средствата за установяване на наличието или отсъствието на обстоятелства, подлежащи на доказване в производството по наказателното дело, а изискванията към оценката се проявяват както при решението дали

притежават тези отделни качества, така и при оценка на съвкупността, която трябва да позволява обективното, всестранно и пълно изследване на обстоятелствата по делото. Решаването на въпроса за достатъчност (оценката за достатъчност) е тясно свързано с целта на доказването – разкриване на истината. Тази характеристика на доказателствения материал позволява на процесуалния орган да направи еднозначен извод при решаването на делото по същество.

Всички елементи от предмета на доказване трябва да бъдат напълно отразени само в актовете, приключващи съдебната фаза с признаване на подсъдимия за виновен. Законът в общ план указва за отделните стадии на процеса, при приемане на съдебно решение, какви обстоятелства измежду указаните в чл. 102 от НПК трябва да бъдат установени и доколко. Не е правилно обаче да се твърди, че междинните решения в процеса се постановяват при условията на недоказаност на обстоятелствата, влизащи в предмета на доказване. С оглед конкретното междинно решение обаче доказателствата трябва да бъдат достатъчни, за да подкрепят еднозначен извод, т.е. фактическите обстоятелства – основания, а не целия предмет на доказване, следва да се характеризират с доказаност в сферата на аргументите.

Глава четвърта. Доказателствената оценка като основа на процесуалните решения

§ 1. *Завършеност на оценката*

Взаимната връзка и обусловеност на свойствата на доказателствения материал показва, че разглеждането им не може да следва строга последователност, нито да се говори за важни и по-малко важни сред тях. Това е така, защото чрез качествата се проявява спазването на изискванията към оценката, които също не могат да бъдат градирани по важност. Трите елемента – процесуално-релевантните качества на доказателствата; тяхното значение като информационна стойност; доказателствените средства, се проверяват (определят, оценяват) като зависими един от друг градивни елементи на една конструкция. Цялостната констативна (доказателствена) оценка се изгражда чрез извличане на информационното значение и оценка на отделните качества на всяка единица от доказателствения материал и на съвкупността.

Извежда се отговор на въпроса дали относимостта, допустимостта, достоверността и достатъчността са част от понятието доказателствена сила. Оценени поотделно и в тяхната взаимовръзка, те изграждат силата на доказателствата и тяхната съвкупност за съответния процесуален субект така, че въз основа на тяхната информационна стойност той да има увереност за знание за обстоятелствата по делото. Вътрешното убеждение на решаващия субект относно обстоятелствата по делото се формира на базата на оценка на доказателствените източници по действителното им

съдържание и след проверка на значимите за субекта качества. Чрез оценката на отделните доказателствени единици и тяхната съвкупност субектът достига до определена увереност в съществуването (или несъществуването) на конкретни обстоятелства и въз основа на тях и закона, взема решението си по вътрешно убеждение. Необходимо е ясно да бъдат разграничени двете основни стъпки – първо, чрез оценка към увереност относно обстоятелства (факти) по делото и второ, въз основа на тези обстоятелства и закона към вземане на решение по вътрешно убеждение.

§ 2. *Обосноваността като регулатор на правилността на оценката*.

Чрез мотивите на процесуалния акт се дава външен израз на мисловния, развил се във вътрешния свят на субекта, оценъчен процес. Писменото аргументиране на което и да е решение на процесуалния субект на оценка има две важни насоки – от една страна вътрешното убеждение става достояние за други субекти и прави възможно проследяването на начина на формирането му и упражняването на контрол върху този процес, а от друга, процесът на изготвянето на мотивите има ролята на регулатор за убедителността и правилността на оценката за самия субект. Обосноваността на изводите чрез доказателства е и задължение за субекта на доказване, доколкото самото доказване в тесен смисъл представлява логическа дейност по обосноваване на определена теза. Необходимостта от обосноваване включва критерия на логиката и практиката в процеса на формиране на убеждението – извод, и в неговата проверка.

§ 3. *Грешки в оценката*.

Грешките при оценката на доказателствата по наказателното дело се отразяват върху правилността на решенията на процесуалния орган и върху постигането на целта на доказването – установяване на обективната истина. Тяхното дефиниране, като условие за избягването им, може да бъде извършено въз основа на изискванията, които ВКС отправя към оценката на доказателствата като основа на формиране на вътрешното убеждение на съдилищата. Тези изисквания, изведени от съдебната практика, са систематизирани въз основа на това дали се отправят към оценката, провеждана текущо или към тази със завършващ доказателствената дейност характер. Обосноваността на съдебния акт се разглежда от Европейския съд по правата на човека като една от гаранциите за справедлив съдебен процес – съдът е длъжен да посочи достатъчно ясно основанията, на които базира решението си.

§ 4. *Правилност и неправилност на наказателнопроцесуалната доказателствена оценка или особености в зависимост от фазата и стадия на наказателния процес*

Изискванията към държавния процесуален орган, който оценява доказателствения материал в наказателния процес, са еднакви спрямо член на съдебния състав, прокурора и разследващия орган. По едно и също

наказателно дело оценка извършват различни субекти с оглед вземане на процесуално решение и тя не винаги е еднаква по смисъл. Дадената в последващ момент доказателствена оценка (например в присъдата на първоинстанционния съд) по същото наказателно дело може да е различна от предходна (въплътена в обвинителния акт). Въпросът е дали различната оценка прави предхождащата я неправилна.

Различията между съдебната и досъдебната фаза на процеса, както и между отделните стадии на фазите, се отразяват при изграждане, формиране и завършване на оценката на доказателствения материал от съответния процесуален орган и причините за това се коренят в същностните характеристики на това понятие. Както в други области, така и в наказателния процес оценката (и целенасоченото опознаване на определен обект) винаги се пречупва през призмата на целите, задачите и потребностите на оценяващия субект. Държавният наказателнопроцесуален орган не (би трябвало да) преценява информацията от доказателствения материал през личните си потребности и интереси, а през тези на публичния интерес, но диференцирането на процесуалната задача в рамките на съответната публична функция влияе върху отношението към обекта (доказателствата поотделно и в съвкупност) на оценка.

Критерий за правилност или неправилност на дадената от процесуалния орган доказателствена оценка не може да бъде само обстоятелството дали друг орган е дал същата или различна оценка на съвкупността от доказателства (която може и често е различна). Такъв критерий може да бъде дали при формирането й са спазени принципните изисквания на НПК – обективност, всестранност и пълнота при провеждане на разследването, насоченост към установяване на обективната истина с всички възможни процесуално допустими способи, според изискванията на чл.107, ал. 5 от НПК и без да се приема предварителна установеност на силата и значението на което и да е от доказателствата, с оглед конкретната процесуална задача – започване на наказателно производство, започване на наказателно преследване срещу конкретно лице, придвижване на доказателствената дейност пред съда по конкретно обвинение, определяне на мярка за неотклонение и т.н. Спазването на изискванията спрямо оценката на доказателствата, въз основа на която се изгражда вътрешното убеждение на процесуалния орган за характера на обстоятелствата по делото, се извежда от ВКС като критерий за възможността за намеса в решенията му, дори когато се касае за качествено различна оценка (и решение) въз основа на една и съща съвкупност от доказателства.

Макар изискванията спрямо оценката да са едни спрямо всички процесуални органи, то резултатът, въплътен в съответното процесуално решение не следва да се определя като неправилен без отчитане първо, спазени ли са изискванията и второ, каква е конкретната процесуална задача на съответния стадий. Обосноваването на спецификите на оценката

(според задачата на оценяващия субект) като етап от доказателствената дейност е отбелязвано в наказателнопроцесуалната литература, но не намират отражение в нормативните актове, относими към дейността по разглеждане и решаване на наказателни дела, както и към критериите за оценяване на работата на процесуалните органи.

§ 5. *Особености на оценката на експертното заключение.*

Откроени са процесуално-релевантните белези на фактическия извод – експертното заключение, които интересуват процесуалния субект при неговата оценка, при съобразяване на законовите изисквания относно неговата доказателствена сила. Поставя се въпросът дали при неговата оценка се държи сметка за същите качества (относимост, допустимост, достоверност и достатъчност), които се изследват и при доказателствата и доказателствените средства. Способите за анализ на експертното заключение и подходът при неговата оценка не се различават особено от механизмите за собствена оценка на доказателствата и доказателствените средства в наказателния процес. Разликата тук е, че обект е мнение, а не обективни данни за факт.

Заключение

В теорията се обосновава остра необходимост от по-детайлна правна регламентация на правоприлагащата дейност на съда, свързана с изследването и оценката на доказателствата. Мисловният процес при анализа и оценката на доказателствата трябва да не е хаотичен, а строго да се опира на процесуалните норми, да се подчинява на законите на логиката и научните изводи от теорията на доказателствата. Проблемът се заключава в това, че правна регламентация на най-важния, основен въпрос на съдопроизводството (особено наказателното) практически отсъства. Правоприлагащият орган в рамките на своята професионална деятелност трябва ясно да знае не само това, което се изисква от него, а и това как той е длъжен да достига резултата, поради което е необходима законова регламентация на самата процедура на оценката на доказателствата.

Различният смисъл на понятието доказателства възприет в НПК съпоставен със същото понятие в другите национални наказателнопроцесуални системи (разбирано като единство на форма и съдържание) води до невъзможност за буквално инкорпориране в българското законодателство на съществуващото в други процесуални закони съдържание на доказателствената (констативна) оценка в наказателния процес.

В рамките на дисертационния труд са представени аргументи за следните предложения за усъвършенстване на законодателството:

1. Необходимо е етапът оценка на доказателствата и доказателствените средства да бъде включен в чл. 107 от НПК, тъй като, на първо място, съществуването му не се поставя под съмнение в

наказателнопроцесуалната теория и практика, на второ място, провеждането му е гаранция за максимално възможното постигане на целта на доказването – обективната истина за обстоятелствата, които са от значение за наказателното дело, а на трето място, защото демонстрирането на оценъчния процес е съществено условие за разбиране на процесуалните решения и за техния контрол. Очевидно е, посредством приетите с ДВ бр. 63 от 2017 г. изменения и допълнения в чл. 248, ал. 4; чл. 320, ал. 2; чл. 360, ал. 2 и чл. 369 от НПК, че законодателят приема оценката като неизменна част от доказателствения процес по наказателни дела, поради което тя следва да заеме полагаемото й се място в общите положения на доказването. По несъмнен начин следва да се определи необходимостта от извършване на оценъчна дейност при процесуалните решения като гаранция за ефективното прилагане на основните принципи в чл. 13 и чл. 14 от НПК, а индиректно дори в чл. 10 и чл. 15 от НПК.

2. Необходимо е да бъде променена Наредба № 3 от 23.02.2017 г. за показателите и методиката за атестиране и критериите за отчитане степента на натовареност на прокурори и следователи и на административни ръководители и техните заместници (обн. ДВ бр. 21/10.03.2017 г.) така, че като критерий за правилност на решенията на прокурора и следователя да бъде установено само спазването на изискванията на НПК (чл. 13, чл. 14 и чл. 107), а не дали друг процесуален орган по-късно е направил различна оценка на доказателствената съвкупност по наказателното дело.

3. Необходимо е да бъде изменен чл. 246, ал. 1 от НПК относно условието прокурорът да е „убеден, че са събрани необходимите доказателства за разкриване на обективната истина и за повдигане на обвинение пред съда“ за изготвяне на обвинителен акт, като отпаднат думите „за разкриване на обективната истина“.

4. Необходимо е също да бъдат изрично посочени основните процесуални показатели (качества, свойства, признаци) на доказателствата и доказателствените средства, които подлежат на оценка и които изграждат оценката. Основната причина за това е, че тези процесуалнорелевантни показатели въплъщават значимите за оценката изисквания, установени в закона и практиката, а тяхното обсъждане е наложено като стандарт на външна изява на оценъчния процес. Така, както за субективната страна на престъплението се съди по външно проявените от дееца действия или бездействия, така и спазването на изискванията към мисловната оценъчна дейност може да бъде проследено само по обективно проявената част от него, по вербален или писмен начин. Подходящо е допълване на чл. 107 от НПК със следния текст – „Силата на доказателствата и доказателствените средства за установяване на обстоятелствата по делото се определя чрез оценка на тяхната относимост, допустимост и достоверност поотделно, а в съвкупност – на тяхната достатъчност“.

Литература

Броят на литературните източници, на които се позовава трудът, е 132, от които 121 на кирилица и 11 на латиница.

III. Публикации на автора по темата на дисертационния труд

1. Проблеми при оценката на доказателствата в наказателния процес при установяване на отрицателни факти. – В: Сборник с доклади от V национална конференция на докторантите в областта на правните науки (2015 г.).
2. Проблеми при оценката за достоверност на свидетелски показания в наказателния процес. – В: Сборник с доклади от VII национална конференция на докторантите в областта на правните науки (2017 г.).
3. Принципът за вземане на решения по вътрешно убеждение и приложението му според новите промени в Закона за съдебната власт. – Правна мисъл, 2017, № 4.
4. Особености на оценката на доказателствените материали в досъдебната и съдебната фаза на наказателния процес. – В: Сборник с доклади от VIII национална конференция на докторантите в областта на правните науки (2018 г.).